

Book Reviews

ALLEEN PACE NILSEN, DON L. F. NILSEN, *ENCYCLOPEDIA OF 20TH-CENTURY AMERICAN HUMOR*, Phoenix: Oryx Press, 2000, 376 s.

Encyclopedia of 20th-Century American Humor różni się znacznie od znanych polskim czytelnikom rodzimych publikacji o podobnych tytułach. Wydana w 1890 roku czterotomowa *Encyklopedia humoru* pod redakcją M. Wołowskiego oraz *Encyklopedia humoru i satyry polskiej* A. Orłowskiego z 1914 roku były bowiem zbiorami uznanych za najcelniejsze utworów humorystycznych. Powstała wiek później amerykańska encyklopedia pełniej odpowiada swej nazwie jako 'dzieło obejmujące zbiór wiadomości (...) ze wszystkich dziedzin wiedzy lub z jednej dyscypliny' (*Słownik języka polskiego*, pod red. M. Szymczaka).

Powstała w interdyscyplinarnym kręgu naukowców książka pokazuje jak wielu aspektów życia dotyczyć może humor i jak różnie jest pojmowany. Autorzy, mimo że nie podali definicji humoru, uznając zapewne, że na określenie tego hasła składają się wszystkie artykuły *Encyklopedii*, poczynili szczęśliwą próbę ukazania "całego słonia" z przypowieści o ślepcach, z których każdy wyobrażał go sobie inaczej, w zależności od części, jakiej dotykał (Berger 1995).

Państwo Nilsenowie wypełnili swoje zadanie, zadziwiając niedowiarków, którzy powątpiewali, czy można zebrać wystarczająco dużo informacji o dowcipach, by wypełnić nimi encyklopedię. Okazuje się jednak, że przedstawienie wiedzy o humorze jest niełatwe z przyczyny wręcz przeciwnej: bogactwa opublikowanej na ten temat literatury. Bibliografia dostępna w internecie obejmuje około cztery tysiące pozycji i liczba ich rośnie z każdym dniem. Niemniej jednak - jak pisze jeden z recenzentów omawianej pozycji "there are plenty of joke websites on the Internet but nothing that is as extensive and informative as this encyclopedia" ("Community & Junior College Libraries").

Obszerny wykaz literatury humorologicznej zawiera wydana w 1993 książka D. Nilsena *Humor Scholarship: A Research Bibliography*. Pokazuje ona jak szerokie i wielodyscyplinarne są zainteresowania humorem, wskazuje także na

szczególne zasługi badaczy amerykańskich w rozwoju tej dyscypliny. "The US humor research situation seems to be ahead of that in other developed-countries academies, and it certainly shows the way" (Raskin 1997:10). Z tego względu *Encyklopedia XX-wiecznego humoru amerykańskiego* potraktowana może być w dużym stopniu jako dzieło prezentujące najnowsze wyniki badań humorologicznych.

Humorologia (*humor research*) jako akademicka interdyscyplinarna dziedzina rozwija się dopiero od kilkadziesiąt lat. Według V. Raskina "our ultimate goal is the establishment of a unified field, complete with its own goals and methods". Badacze zrzeszeni w International Society for Humor Studies, organizują coroczne konferencje w różnych regionach świata, wydają własny kwartalnik "Humor: International Journal of Humor Research", prowadzą dyskusje w internecie. Don Nilsen jest przewodniczącym ISHS, a Allen Nilsen jest od wielu lat zaangażowana w prace redakcji "Humoru".

Artykułów hasłowych jest 98. W wielu wypadkach zostały one rozbite na mniejsze podhasła lub tworzą powiązane ze sobą odnośnikami całości. Do takich dużych grup tematycznych należą, np. informacje o ludziach zawodowo zajmujących się humorem. Znajdziemy je wśród haseł takich jak: *badania nad humorem, klauni, autorzy komediowi, zespoły komediowe, eseiści, mimowie, autorzy scenariuszy*. Wymieniani są także w związku z innymi hasłami np. pod hasłem *vaudeville i burleska* umieszczono po nocce historycznej i definicjach 20 krótkich życiorysów osób związanych z tą formą rozrywki.

Hasła obejmują poza tym różne środki przekazu (gazety, internet, itp.), gatunki i różną tematykę humoru (*humor prawniczy, seksualny, humor niepełnosprawnych*). *Encyklopedia* przedstawia zagadnienia dotyczące *akwizycji poczucia humoru* i *humoru dziecięcego* (z uwzględnieniem oddzielnych haseł takich jak *książki dla dzieci, kreskówki, komiksy* i *programy telewizyjne*) z jednej strony oraz prezentuje zagadnienia związane ze *starzeniem się* – i jego wpływem na percepcję humoru – z drugiej strony. Autorzy nie unikają także tematów kontrowersyjnych takich jak *humor gejowski i lesbijski*.

Jako że wiek XX był wiekiem telewizji, nie dziwi, że wiele haseł jej dotyczy. Są to m.in.: *telewizja, filmy animowane, czarne komedie, kreskówki, programy telewizyjne dla dzieci, programy talk-show, komedie, komedie muzyczne, filmy, filmy nieme, występy komediowe, seriale komediowe*. Związki humoru z różnymi grupami etnicznymi pokazują hasła: *humor etniczny, humor pogranicza, humor afro-amerykański, humor latynoamerykański, humor Indian amerykańskich, humor żydowski, humor regionalny*. W tego typu humorze dużą rolę odgrywają zwykle mechanizmy opisane w hasle *humor dialektalny*, związanym z

kolei z hasłami *gra językowa, internacjonalizmy, slang*. Tekstów drukowanych dotyczą hasła: *czasopisma, komiksy, beletrystyka, literatura dziecięca, książki niespodzianki*. Mają swoje hasła różne odcienie humoru. Np. *czarnemu humorowi* poświęcono dodatkowo hasła: *humor wypadków, humor gotycki, humor skatologiczny i obsceniczny*.

Dla oddania różnorodności tematów przyjrzymy się przykładowo liście haseł rozpoczynających się na literę "a", gdyż jest ich najwięcej. Są to: *Academic study of humor, Accidental humor, Acquisition of sense of humor, Adaptation, African American humor, Aging, Allusion, Ambiguity, American Indian humor, Anachronism, Animation, Antiauthority, Architecture, Art*. Nie wszystkie litery alfabetu mają tak liczną reprezentację. *Encyklopedię* wieńczy jedyne hasło na "w" – *Wit* – 'dowcip'.

Artykuły hasłowe są z reguły obszerne (najdłuższe mieszczą się na 6 stronach, najkrótsze na stronie). Rozpoczyna je przejrzysta definicja, zawierająca podstawowe informacje dotyczące danego zagadnienia. Po niej następuje opis kontrowersji i najnowszych teorii na dany temat. Teoretyczne rozważania ilustrowane są przykładami, a bardzo często również zdjęciami oraz dowcipnymi rysunkami. Artykuł hasłowy kończy wykaz najistotniejszych publikacji z określonej dziedziny. Pomocne są także odsyłacze do haseł pokrewnych, sprawiające, że książka mimo układu alfabetycznego tworzy logiczną i spójną całość tekstową. Za niedociągnięcie można uznać jedynie brak spisu treści haseł głównych, który mógł być uzupełniony - a nie zastąpiony – bardzo szczegółowym indeksem.

Dla zobrazowania typowej zawartości artykułu hasłowego, przeanalizujemy jedno z nich. Będzie to skrócona wersja artykułu poświęconego gatunkowi nazywanemu *opowieści miejskie (urban legends)*. Struktura tego artykułu przedstawia się następująco:

Autorzy podają definicje i ogólne informacje o omawianym gatunku:

Opowieści miejskie – 'fascynujące i ironiczne historie, przekazywane ustnie i mające opisywać rzekomo prawdziwe wydarzenia'. Obecnie rozpowszechniane są często w internecie i niekiedy również w innych mediach. Ich pochodzenie wiązane jest ze zmianami społeczeństwa rolniczego w miejskie, którym towarzyszyła niepewność wynikająca z powstania zależności od obcych. Obcy zaczęli być niezbędni w zaspakajaniu podstawowych potrzeb – zdobywaniu pożywienia i zapewnieniu poczucia bezpieczeństwa. Niektóre z opowieści dotyczą zjawisk paranormalnych, ale większość opisuje zwykłych ludzi i wykorzystywane przez nich urządzenia techniczne codziennego użytku.

Po wprowadzeniu w temat, w artykule zostaje podane źródło bibliograficzne i przytoczone poglądy badaczy opowieści miejskich. Konkluzję stanowi wzmianka o nazywaniu tego gatunku 'FOAF tales', ponieważ opowiadane są one przez

znajomego znajomego (friend of a friend). Dalej autorzy powołują się na opinie folklorysty, zbieracza opowieści miejskich z uniwersytetu w Utah i przytaczają jego wypowiedzi na temat poszczególnych legend. Następnie wymieniają najpopularniejsze wątki i podają pięć przykładów legend miejskich. Oto jeden z nich:

Mężczyzna idzie do hotelu z piękną, seksowną kobietą, która poznał na przyjęciu. Spędzają razem pełną namiętności i ekstazy noc. Następnie zasypiają. Gdy mężczyzna budzi się nad ramię, kobiety już nie ma, a on wstając dostrzega wiadomość, która zostawiła mu napisaną szminką na lustrze: "Witaj w krainie AIDS".

Następnie występuje krótkie podsumowanie:

Opowieści tego typu różnią się od kłamstw i zmyśleń tym, że ludzie, którzy je opowiadają rzeczywiście wierzą, że się wydarzyły. Zwykle zawierają one pewien morał (tu: nie uprawiaj seksu z nieznanymi) ukryty pod płaszczykiem ironii i powstających w wyobraźni obrazów inspirowanych szczegółami historii. Dostarczają przyjemności słuchaczom, którzy łatwo dostrzegają błąd popełniony przez bohatera i mogą poczuć się lepsi, gdyż są przekonani, iż są zbyt mądrzy, by taka historia mogła się im przydarzyć.

Artykuł zamykają odnośniki do innych haseł, w tym przypadku: *komicznych znaków czasu*, *humoru pogranicza* i *ironii*.

O niewieleu encyklopediach da się powiedzieć, że stanowią interesującą lekturę. Zapewne dzięki ciekawej treści, ale też ze względu na swój styl, czyta się *Encyklopedię* jak książkę, a nie jak zbiór luźno związanych ze sobą haseł. Książka ta ma przynajmniej trzy duże zalety: jest kompendium wiedzy na temat humoru, spełnia kryteria naukowości, a jednocześnie jej lektura jest przyjemnością. Sprzyja temu m.in. sposób ujęcia tematu, bogata wiedza merytoryczna i erudycja połączona z lekką formą językową. Autorzy adresują swoją *Encyklopedię* do szerokiego grona odbiorców.

Literatura

- Attardo S., 1994, *Linguistic Theories of Humor*, New York – Berlin, Mouton de Gruyter.
Berger A., 1995, *Blind Men and Elephants*, New Brunswick, Translation Publishers.
Chiaro D., 1992, *The Language of Jokes. Analysing verbal play*, London - New York, Routledge.
Chłopicki W., 1995, *O humorze poważnie*, Kraków.
Davies C., 1990, *Ethnic Humor Around the World. A Comparative Analysis*, Indiana University Press.
Gajda S., Brzozowska D. (red.), 2000, *Świat humoru*, Opole.

- Nilsen D., 1993, *Humor Scholarship: A Research Bibliography*, Westport, Greenwood Press.
- Paton G., Powell C., Wagg S., 1996, *The Social Faces of Humour. Practices and Issues*, Arena Ashgate Publishing Limited England.
- Raskin V., 1985, *Semantic Mechanisms of Humor*, Dordrecht, Reidel Publishing Company.

DOROTA BRZOZOWSKA

ВЛАДИМИР З. САННИКОВ, РУССКИЙ ЯЗЫК В ЗЕРКАЛЕ ЯЗЫКОВОЙ ИГРЫ, изд. «Языки русской культуры», Москва 1999, ss. 544.

Terminy *żart*, *dowcip*, *kawał*, *kalambur* rodzimy filolog kojarzy nieodmiennie z klasyczną już dziś pracą Danuty Buttlerowej *Polski dowcip językowy*. Monografia ta, wydana po raz pierwszy w r. 1968, stanowiła w polskim językoznawstwie pierwszą (na taką skalę) i na długie lata jedyną analizę dowcipu jako szczególnej postaci twórczości językowej – analizę, która pod powierzchniowo-językową warstwą żartów, dowcipów, kawałów starała się odkryć ogólnojęzykowe mechanizmy stwarzające i warunkujące komizm. Podstawa materiałowa tej monografii została poważnie ograniczona: czasowo (do lat 1900-1960), gatunkowo (wyłącznie do dowcipu pisanego, gazetowo-książkowego), źródłowo (brak w niej dowcipu dziecięcego, studenckiego, dowcipu polskiej ulicy, dowcipu kabaretu literackiego w rodzaju STS-u, Piwnicy pod Baranami czy Kabaretu Starszych Panów) i cenzuralnie (brak dowcipu czarnego, martyrologicznego, skatologicznego, zupełny brak “podziemnego”, opozycyjnego dowcipu politycznego). Nie przeszkodziło to jednak badaczce w sformułowaniu typologii polskiego dowcipu językowego: wyróżnieniu w nim 1) dowcipu werbalnego operującego tworzywem językowym w układach ogólnokomicznych oraz 2) dowcipu *stricte* językowego; w tym drugim Buttlerowa wyodrębniła dowcipy strukturalne, strukturalno-semantyczne i – lokowane przez nią na osi aksjologicznej najwyżej – dowcipy semantyczne. Najwyżej – Buttlerowa bowiem, co rzadko się w pracach naukowych zdarza – opisywane przez siebie zjawiska wartościowała, przypisując rangę szczególną tym zjawiskom językowym, których stwarzanie i odczytywanie wymaga kultury, odczytania, pracy umysłu, inteligencji. Ten intelektualny typ dowcipu ma doniosłą rangę poznawczą, zderzając bowiem w swej strukturze odchylenie od normy – z normą, naruszenia konwencji – z samą konwencją, przełamywanie inercji – ze stanem zniewolenia umysłu